

תקציר

סופה של תקופת האמוראים בארץ ישראל: תיקוף, היסטוריה וארכיאולוגיה

מאת

עוזי ליבנר

סופה של תקופת האמוראים בארץ ישראל לוט בערפל מבחינת זמנה ונסיבותיה ההיסטוריות. אפילו אמות המידה לקביעת סופה של התקופה אינן ברורות. לדוגמה בעוד התלמוד הירושלמי, היצירה המרכזית של אמוראי הארץ, נחתם במחצית השנייה של המאה הרביעית לסה"נ לערך, התיארוך המקובל של מדרשי האגדה האמוראיים הוא המאות החמישית, השישית ואפילו ראשית השביעית לסה"נ, אף שלא נזכרים בהם אירועים או דמויות המאחרים למאה הרביעית, ואף שחכמי המדרש הם חכמי הירושלמי. מאמר זה דן בשיקולים לקביעת סופה של תקופת אמוראי ארץ ישראל ובנסיבות ההיסטוריות שהביאו להפסקת פעילותם של חוגי חכמים אלו. המאמר פותח בסקירה של ה'מושב בחיים' להיווצרות ספרות האמוראים ובנתונים שעולה מהם כי היא נוצרה בעיקרה בגליל. לאחר מכן נדונים זמנם ועריכתם של החיבורים השונים הנמנים עם ספרות זו, התמורות שחלו בעולמם של חכמים ושיקולים נוספים המובילים לקביעת סופה של תקופתם במחצית השנייה של המאה הרביעית. מכאן עובר הדיון לאירועים הדרמטיים שהתחוללו במאה הרביעית ולשאלת השפעתם האפשרית על אוכלוסיית הגליל, עד כדי הפסקת פעילותם של בתי המדרש והיעלמם של חכמים מבמת ההיסטוריה. נתונים ארכיאולוגיים מסקרים וחפירות שנערכו בשנים האחרונות באזורי ההתיישבות היהודית בגליל מצביעים על משבר יישובי קשה ששיאו היה במחצית השנייה של המאה הרביעית, ושהביא לירידה דמוגרפית ניכרת. נתונים אלו עומדים בסתירה לדעה המקובלת בעשורים האחרונים שהיישוב היהודי בגליל נהנה מפריחה דומה לזו שאפיינה אזורי התיישבות אחרים בארץ ישראל הביזנטית. המתאם בין המשבר היישובי בגליל ובין הידלדלותם ולבסוף היעלמם של חוגי החכמים באותם הדורות ממש, מאפשר למתוח קו בין הדברים ולתלות את סופה של תקופת האמוראים באירועים היסטוריים ובתהליכים דמוגרפיים שהתחוללו באזור שבו חיו ופעלו.

פרופ' עוזי ליבנר, המכון לארכאולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים, הר הצופים, ירושלים 9190101
uzi.leibner@mail.huji.ac.il